

матеріалізмом, атеїзмом і моральною деградацією для здобуття політичного капіталу. Політики з найбільшими амбіціями загравали з Півднем, адже справедливо вважали регіон соціальним резервуаром, чий неспокій і відчуття занепаду породжують політичні пристрасті, котрі можна перетворити на козири електоральної боротьби. Низка успіхів – від «південної стратегії» Ніксона до «революції Гінґріча» – засвідчили справедливість цих розрахунків. Показово, що союзники Ніксона і Гінґріча активно використовували як популізм, так і страх занепаду в програмі т.зв. «нової правиці» для здобуття політичних перемог.

7. У США особливу роль в активізації фрейму занепаду відіграли консервативні християни. По-перше, вони очолили наступ на ліберальний устрій та озвучували голосні попередження про моральне виродження і занепад закликаючи посилити роль релігії, цього основного запобіжника національному падінню. По-друге, вони передали дискурс занепаду від Старого Півдня сучасним політичним підприємцям. У цьому плані показово, що головні деномінації Півдня відділилися від загальнонаціональних ще у 1840-х, а основним джерелом суперечностей було питання про моральність рабовласництва. Ще більш промовистим є той факт, що «нова правиця» почала здобувати справжню політичну вагу після того, як її активісти здобули контроль над Південною Баптистською Конвенцією, найбільшою деномінацією Старого Півдня.

8. Успішна мобілізація консервативних християн за допомогою фрейму занепаду відіграла важливу роль у перемозі Д. Трампа [2]. Подальша поляризація традиційних політичних сил у США, перемога політиків-популістів і страх колективного занепаду свідчать, що жодна політична система, якою б зрілою вона не видавалася, якими б функціональними не були її інститути, якими б злагодженими не були її політичні практики, і якою б тяглою вона на була в часі, – жодна не убезпечена від дисфункцій, які можуть посилюватися внаслідок взаємодії фреймів занепаду та популізму.

Список використаних джерел:

1. Eatwell, Roger & Goodwin, Matthew (2018). *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy*. London: Pelican, 2018.
2. Fea, John (2018). *Believe me the evangelical road to Donald Trump*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.
3. Hawkins, Kirk & Rovira Kaltwasser, Cristobal, & Andreadis, Ioannis (2018). The Activation of Populist Attitudes. *Government and Opposition*, 1-25.
4. Jenkins, Philip (2008). *Decade of nightmares: the end of the sixties and the making of eighties America*. New York: Oxford University Press.

Горбатюк Микола Володимирович
старший науковий співробітник, к. істор. наук,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України

Популізм у діяльності регіональних політичних еліт (на прикладі Вінниччини)

Популізм, маючи поживний ґрунт у вигляді політичної нестабільності, перманентних економічних і соціальних криз, бажання народу отримати «сильну владу», глибоко вкоренився в українське суспільно-політичне життя, ставши невід'ємною ознакою функціонування політичних еліт. При цьому популізм загальнодержавних та регіональних політичних еліт має багато спільних рис. Головна відмінність – у масштабах; регіональні

еліти, зокрема у таких аграрних регіонах як Вінницька область, мають значно менші ресурси і, відповідно, менші можливості. Крім того, політики-популісти у регіонах використовують однакові механізми впливу на виборців, які у кожному окремому випадку визначаються особливостями соціально-економічного розвитку регіону та притаманними саме йому культурними, етнічними та релігійними чинниками.

У політичному просторі Вінниччини тривалий час домінувала так звана «партія вінничан» – надполітична структура, створена за клановим принципом. Виникло це політико-економічне утворення на початку 2000-х рр., коли після майже десятиліття перманентного протистояння між міською і обласною владою, остання змогла домогтися обрання головою вінницької міської ради своєї людини – В. Ваховського. Позиції «партії» ще більше посилились після обрання «мером» міста О. Домбровського у 2002 р., та успішного долучення «вінничан» до Помаранчевої революції на боці В. Ющенка. Ключовими фігурами у «партії» за весь час її існування були П. Порошенко, Ю. Іванов (голова Вінницької ОДА у 1999–2002 рр., голова Вінницької обласної ради у 2002–2006 рр.), О. Домбровський (міський голова Вінниці у 2002–2005 рр., голова Вінницької ОДА у 2005–2010 рр., народний депутат України 2012–2019 рр.), Г. Заболотний (заступник, перший заступник Вінницької ОДА у 1998–2006 рр., голова Вінницької обласної ради у 2006–2010 рр., народний депутат України 2012–2019 рр.), В. Гройсман (в.о. голови, голова Вінницької міської ради у 2005–2014 рр., Голова Верховної Ради України у 2014–2016 рр., прем'єр-міністр України 2016–2019 рр., та його оточення (В. Коровій, брати Ткачуки, С. Моргунов) та ін. Важливою ознакою цієї політико-економічної групи були масштабне використання популізму та здатність «перефарбовуватися в усі можливі кольори політичних партій» з метою збереження влади [3]. Голова обласного штабу БЮТ Г. Філіпчук у липні 2007 р. характеризував «партію вінничан» як «суто вінницький хитрий чиновницький винахід, коли більшість керівників в області та районах через демагогію та популізм уникають відповідальності перед виборцями ... і при кожних виборах переходять з одного владного крісла в інше» [6].

Активне використання популістських методів стало можливим завдяки концентрації у руках представників «партії вінничан» критичної маси місцевих ЗМІ. Станом на 2016 р. найбільше медіа-ресурсів області контролювалися нинішнім прем'єр-міністром України В. Гройсманом, а також чинним головою Вінницької міської ради С. Моргуновим (газети «Місто», «Вінницькі реалії», «Вінницька газета», телеканал «Віта», інтернет-ресурси «Вінниця.info», «0432.ua», «Моя Вінниця» (myvin.com.ua) та ін.) [4]. Значну частину місцевих медіа-ресурсів контролювали провладні депутати. Наприклад, сайт «Vinnitsa Life» (vinnlife.com), «Немирівський вісник», «Оратівський вісник», Іллінецький вісник», «Погребищенський вісник», «Липовецький вісник» належать депутату від БПП Р. Демчаку; сайт I Like News належить братам Геннадію та Ігорю Ткачукам; сайт «ВінницяОК» – народному депутату від БПП О. Домбровському [4]. Низку інтернет-ресурсів контролюють колишні «регіонали». Так, за даними Вінницької агенції журналістських розслідувань та сайту VLASNO.info В. Продивусу належать «Тарасова правда», «ОРД», «Компрогат України и России», С. Татусяку – Інформаційна Вінниччина (iVin), Г. Калетнику – «Свобода слова в Україні» [4].

Загальновизнаною є теза про те, що популізм ґрунтується на тяжінні людських мас до простого пояснення складних речей, а *політична суть популізму полягає у наданні простих відповідей на складні питання*. Чудовим прикладом реалізації цієї тези була спроба Вінницької міської ради очолити боротьбу проти популізму у всеукраїнському масштабі, коли наприкінці серпня 2016 р. з ініціативи депутата від партії «Вінницька європейська стратегія» С. Бессолова депутати прийняли рішення «Про звернення Вінницької міської ради до політичних партій і об'єднань України», в якому ініціювали запровадження «Мораторію на популізм» [5]. Позитивних відгуків на цю пропозицію нам виявити не вдалося. А голова

фракції ВО «Свобода» у Черкаській міській раді А. Куча на своїй сторінці у Facebook написав: «Більшого популізму, ніж рішення Вінницької міської ради, я ще не бачив» [2].

Ознаки, за якими ми визначаємо це звернення як популістське, наступні: 1. у документі немає визначення ознак популізму (перед голосуванням депутат міськради від фракції «Батьківщина» Г. Давиденко запропонувала зафіксувати їх, і навіть заявила що «запропоноване питання якраз є прикладом такого популізму», але її пропозиція залишилася без розгляду) [13]; 2) відсутні будь-які санкції за використання популізму, що відразу поставило під сумнів ймовірність дотримання депутатами цього рішення.

Особливо активно до засобів популізму вдавалися регіональні політики напередодні парламентських виборів, зокрема загальноновживаною стала практика *трансляції щедрих передвиборчих обіцянок, на виконання яких не було належних ресурсів, або які не планувалося виконувати*. Так, перед парламентськими виборами 2015 р. однією з найбільш поширених тем виборчих програмах вінницьких мажоритарників О. Домбровського, П. Юрчишина, І. Мельничука, О. Порошенка, М. Кучера було питання національної безпеки та оборони, зокрема, й у частині соціального захисту учасників АТО. Втім, у підсумку за відповідні законопроекти згадані депутати не голосували, або були відсутні у сесійній залі під час їх прийняття [8]. Схожа ситуація склалася і з обіцянками у сфері економіки, державних фінансів та реформи податкової системи. Зокрема, свої обіцянки не поспішали виконувати народні депутати України Р. Демчак та О. Порошенко, які, наприклад, не голосували за проекти законів про внесення змін до Податкового кодексу тощо [8].

Зважаючи на те, що *популізм є невід'ємним елементом патерналістської концепції відносин влади і суспільства*, місцеві еліти Вінниччини регулярно використовували його в інтересах центральної влади у межах існуючої системи неопатримоніальних зв'язків. Наприклад, наприкінці 2015 р., одразу після візиту у Вінницю голови Верховної Ради України В. Гройсмана, та його у відкритті новорічної ялинки Вінницька міська рада заявила, що вважає «аморальним і неприпустимим зниження соціальних стандартів під час гострої соціально-економічної кризи в умовах війни» та звернулася до Кабінету Міністрів та Верховної Ради України з вимогою не скасовувати безкоштовний проїзд та зменшити тарифи на газ. І хоч ця звернення не мало наслідків, його поява пов'язувалась народними масами із візитом В. Гройсмана і мала позитивно відбитись на його рейтингу [7].

За визначенням Ф. Шміттєра популізм є політичною ідеологією, відповідно до якої «суспільство поділене на дві однорідні й антагоністичні групи – «чистий народ» та «корумповані еліти», а політика має виражати загальну волю народу [1, р. 5]. У своїй діяльності політичні еліти Вінниччини активно використовували технологію *протиставлення «народу» і «еліти»* з метою *творення образу ворогів зі своїх політичних опонентів*. При цьому це протиставлення часто супроводжувалося нагнітанням гніву з метою зниження критичності сприйняття. Прикладом використання цієї технології є розміщення 24 вересня 2015 р. обласним осередком Всеукраїнського об'єднання «Свобода» «стовпа ганьби» у Вінниці на Майдані Небесної Сотні. На «стовпі ганьби» були розвішені фотографії народних депутатів України від Вінниччини, які голосували за внесення змін до Конституції України в частині децентралізації влади. Під кожною фотографією вказувалося прізвище нардепа та його виборчий округ та містився підпис: «Зрадив Україну. Голосував за надиктовані Путіним зміни до української Конституції» [10].

Досить активно кандидати у депутати до обласної і Верховної Ради на Вінниччині використовували *позиціонування себе, як «свого»*, що виявлялося у демонстрації близькості до проблем «простого народу» (наприклад кандидат у народні депутати України П. Юрчишин на своїх агітаційних листівках розміщував «Розклад руху електропоїздів з Козятина на Вінницю» та графік руху автобуса «Вінниця–Козятин»; передвиборча агітація І. Зубка містила поради щодо сортування сміття, а В. Чернія – поради «Господарникам у допомогу» – міри ваги продуктів харчування в різних мірах об'єму [9].

Доволі часто депутати місцевих рад використовували таку популістську тактику, як *акцентування уваги на незначних, але конкретних своїх досягненнях*, зокрема активно її застосовувала депутат Вінницької обласної ради, співвласниця однієї з найвпливовіших обласних ЗМІ – газети «33-й канал» Т. Редько [12].

Окремо варто згадати і використання місцевими політиками питання гендерної рівності з метою отримання політичних дивідендів. Наприклад, у лютому 2015 р. депутати Вінницької обласної ради Л. Щербаківська, Л. Мороз та Н. Солейко (фракція ВО «Батьківщина») підтримали ініціативу громадської організації «Відкрите суспільство» щодо створення в обласній раді Міжфракційного об'єднання «Рівні можливості» та виділення у раді 35 % квота для жінок [11].

Отже, регіональна політична еліта Вінниччини у своїй діяльності активно використовувала популістські методи взаємодії із населенням/виборцями, зокрема такі як: маніпулювання громадською думкою; «флірт» з виборцем; пропозиція простих відповідей на складні питання; наголошення на малих, але конкретних справах; «просування» патерналістської концепції відносин влади і суспільства; протиставлення «народу» і «еліти»; творення образу ворогів зі своїх політичних опонентів; демонстрація турботи про «простого громадянина» тощо. Стратегія регіональної еліти була дуже простою: отримати найбільший рівень підтримки не зважаючи на наявні можливості і не думаючи про наслідки. При цьому відсутність чітких ідеологічних пріоритетів (що також є однією із ключових ознак популізму) у дискурсі політиків Вінниччини ставили і надалі ставлять під сумнів подальший соціально-економічний розвиток регіону.

Список використаних джерел:

1. Schmitter Ph.C. A Balance Sheet of the Vices and Virtues of «Populisms» // Paper presented at the conference «The Challenges of the New Populism». Bulgaria, Sofia: The Centre for Liberal Strategies. 2006. P. 2–19.
2. Вінниця пропонує Черкасам накласти мораторій на популізм (документ). Телерадіокомпанія ВІККА : веб-сайт. URL: <http://vikka.ua/novini/81463-vinnitsya-proponue-cherkasam-naklasti-moratorii-na-populizm-dokument.htm>
3. ВО «Свобода» не підтримає кандидатуру Порошенка. Свобода слова в Україні : веб-сайт. URL: <http://svobodaslova.in.ua/news/read/13601>
4. Дем'янчук А. Більшість вінницьких онлайн-медіа приховують інформацію про власників. Вінницька агенція журналістських розслідувань : веб-сайт. URL: <http://vajr.info/zhurnalistski-rozsliduvannya/bilshist-vinnitskih-onlajn-media-prihovuyut-informatsiyu-pro-vlasnikiv/>
5. Депутати Вінницької міської ради ініціювали запровадження Мораторію на популізм *myvin*: Інформаційний портал «Моя Вінниця» : веб-сайт. URL: <https://www.myvin.com.ua/ua/news/politics/44224.html>
6. «Партія вінничан» – «ноу-хау» вінницьких бюрократів», – вважає лідер обласного БЮТу. Твій бізнес : веб-сайт. URL: <http://tviybiznes.com/main/news2/164697>
7. Пархомчук Т. Добрива для ґрунту прем'єрства Гройсмана? Україна Молода : веб-сайт. URL: <https://www.ymoloda.kiev.ua/number/2755/180/96266/>
8. Популізм на АТО та прогули засідань Ради. Рейтинг мажоритарників Вінниччини. Слово і Діло : веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2015/06/09/novyna/polityka/populizm-na-ato-ta-prohuly-zasidan-rady-rejtynh-mazhorytarnykyv-vinnychchynv>
9. Сегеда Г. Вінниччина: Розклад руху електричок, сортування сміття та інший «креатив» від кандидатів. Громадянська мережа ОПОРА : веб-сайт. URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/2466-vinnychchyna-rozklad-ruhu-elektrychok-sortuvannja-smittja-ta-inshyi-lkreatyv-rvid-kandydativ>
10. Сегеда Г. У Вінниці «Свобода» розмістила портрети нардепів на «стовп ганьби». Громадянська мережа ОПОРА : веб-сайт. URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi-vybory-2015/8416-u-vinnyci-lsvobodar-rozmistyla-portrety-nardepiv-na-lstovp-ganbyr>

11. Тимошук О. Гендерні квоти у Вінницькій обласній раді: рівність чи популізм? iVin. Інформаційна Вінниччина : веб-сайт. URL: <http://i-vin.info/news/genderni-kvoty-u-vinnitskiy-oblasniy-radi-rivnist-chy-populizm-10128>
12. Щербатюк Т. Топ-8 депутатів, яким найбільше повірили вінничани. VLASNO.info : веб-сайт. URL: <http://vlasno.info/politika/vlada/mistseva/item/7377-top-8-deputativ-iakym-naibilshe-povirlyv-vinnychany>
13. «Що таке популізм?» Депутати у Вінниці ввели мораторій на необґрунтовані обіцянки політиків? Новое Время. Украина : веб-сайт. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/populizm-deputati-u-vinnitsi-prijniali-moratorij-na-neobruntovani-obitsjanki-politikiv-205621.html>

**Єрмеєв Олександр Сергійович, кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»**

Громадські рухи в Україні як потенційний інструмент популістів: на прикладі руху «Захистимо Протасів Яр»

Суспільно-політичний рух (СПР) – організаційна форма діяльності колективних акторів, яка спрямована на характер соціальної структури суспільства, політичні інститути, які її регулюють, чи культурні шаблони соціальної взаємодії. Має на меті артикулювати певні соціальні проблеми, вирішувати їх або вказувати на певний спосіб дії і шлях розв'язання проблеми тим, хто може її вирішити (передовсім, державному апарату). При цьому передбачається реалізація (захист) групових інтересів учасників руху за рахунок інших соціальних акторів [2, с. 12]. Суспільно-політичний рух передбачає колективну дію – співпрацю між індивідуальними акторами для досягнення цілей, що їх інакше як міжособистісною кооперацією досягнути неможливо. *Організаційний підхід до розуміння природи СПР передбачає:*

- Мобілізацію учасників на соціальний конфлікт.
- Колективну ідентичність учасників, вибудовану на спільній інтерпретаційній моделі всіх подій, явищ, процесів та соціальних акторів.
- Обмін матеріальними та символічними ресурсами між учасниками через неформальні мережі – координаційні механізми, чиє функціонування залежить лише від доброї волі учасників [2, с. 15].

Політика незгоди (притаманна суспільно-політичному рухові) – це позаінституційна стратегія захисту групових інтересів за допомогою політизованих конфронтаційних колективних дій. Український дослідник І. Гомза наводить концепцію одного із засновників дослідження політики незгоди Ч. Тіллі, згідно з якою політика незгоди поєднує такі фактори: колективні дії, за допомогою яких актор намагається вплинути на політичний процес, різноманітні засоби тиску, змагання з інтересами інших акторів [2, с. 18].

Популізм – неповна, незавершена ідеологічна течія та метод, згідно з якою «народ» представляється як певне органічне ціле та носій певної правоти та моральності, джерело влади, яку він має собі «повернути». З «народу» при цьому виключаються певні групи, що представляються як «ворожі»: еліти (які втратили зв'язок з тими, кого вони представляють, відстоюють лиш власні корпоративні інтереси), іммігранти, інтелектуали тощо [3]. Лідер-популіст натомість позиціонується як справжній представник «народу», противник груп, що позиціонуються як «ворожі». Нерідко є авторитарним у своїй поведінці, представляє своїх опонентів як «ворожих народу».

Ініціативна група «Протасів Яр» (основа громадського руху «Захистимо Протасів Яр») виникла у Солом'янському районі м. Києва у 2018 р. як реакція на спробу незаконної забудови місцевості «Протасів яр» будівельними компаніями ТОВ «Дайтона-груп» та ТОВ